

ЩЫВІЛІЗАЦЫЯ ТРАДЫЦЫІ»

Я да чаго гэта расказваю? Часам у жыцці такога і не было, а ў літаратуры можна змадэляваць. Калі ўзяць тую ж маю аповесць, то, хутчэй за ўсё, у рэальнасці такога не было, каб у адзін і той жа час у адным і тым жа месцы апынуліся разам і Каліноўскі, і Сыракомля, і Гелена Кіркурава, і спраўнік Ашмянскага павета, і іншыя дзеючыя асобы. Гісторык мяне тут, як той казаў, паклаў бы на лапаткі, з лёгкасцю даказаўшы, што такога не было. Не было, але магло быць! Таму што не супярэчыла духу таго часу. Я мысліў лагічнымі катэгорыямі, не выходзячы за межы магчымасці, за межы характару гістарычных асоб. Вось у гэтым і заключаецца розніца паміж праўдай рэальнай і праўдай мастацкай. Вымысел мастаку патрэбен для таго, каб больш ярка, глыбока, уражліва перадаць ідэю, галоўную думку твора, аднак гэты вымысел не павінен парушаць натуральнасць, логіку падзей і пачуццяў.

— **2010 год быў годам Уладзіміра Караткевіча. Мы ўпершыню так шырока і годна адсвяткавалі юбілей нашага літаратурнага класіка ці, як усё часцей і часцей называюць Уладзіміра Сямёнавіча ў друку, нашага нацыянальнага генія. Як вы лічыце, вызначэнне «геній» сапраўды адпавядае маштабу і сіле таленту Караткевіча, ці тут ёсць пэўны налёт юбілейнасці?**

— Не, не, юбілей тут ні пры чым. «Геній» цалкам адпавядае маштабу яго таленту, глыбіні яго думак і неверагодным працоцтвам. Творчая спадчына Уладзіміра Караткевіча надзвычай багатая і шматгранная. Пазэзія, проза, драматургія, публіцыстыка — усё было пад сілу гэтаму чараўніку пярэ. Мне здаецца, няма жанра, у якім бы ён не выпрабаваў сябе. І не проста выпрабаваў, а паказаў бліскучыя ўзоры дасканаласці.

Справа яшчэ і ў тым, што Караткевіч апырэджаваў сваю эпоху. Прадчуванне будучыні і радавала яго, і палохала. Радавала, бо гэтая будучыня бачылася яму светлай і прыўкраснай. А засмучала, бо разумее, што мы да такой будучыні яшчэ не падрыхтаваны. Думаем і дзейнічаем, як тутэйшыя. І таму як мастак, як грамадзянін многае рабіў для таго, каб падрыхтаваць нас, беларусаў, да таго шчаслівага моманту, калі нам нечакана падарэцца свабоду і незалежнасць, а мы асабліва не будзем ведаць, што рабіць з гэтым багаццем. Усёй сваёй творчасцю ён імкнуўся абудзіць нацыянальную самасвядомасць, паказваючы нашы багатыя традыцыі, нашу слаўную гістарычную мінуўшчыню.

— **На адной з прэс-канферэнцый, прысвечаных памяці Уладзіміра Караткевіча, раман «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» вы назвалі сваім любімым творам. Чаму?**

— Таму што лічу гэты твор найбольш спелым у мастацкіх адносінах. Ва ўсіх іншых яго творах галоўныя героі — гэта той жа Караткевіч з яго менталітэтам, з яго пачуццямі і думкамі. Яго лёгка пазнаць і ў рамантычна захопленым Алесе Загорскім з рамана «Каласы пад сярпом тваім», і ў няўрымслівым завадатары сялянскага паўстання Рамане Ракутовічу з аповесці «Сівая легенда», і ў дапытлівым вучоным-фалькларысце Андрэе Беларэцкім з «Дзікага палявання...», і ў маладым таленавітым гісторыку Антоне Космічу з «Чорнага замка Альшанскага».

А вось у рамане «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» няма і следу аўтабіяграфічнасці. Тут абсалютна прыдуманая героі. Ступень мастацкай абстракцыі найвышэйшая. Ды і па сваёй структуры твор, на маю думку, самы завершаны.

— **У сваёй кароткай біяграфіі «Дарога, якую прайшоў» Уладзімір Караткевіч піша: «... здаў у «Польмя» свой новы раман «Каласы пад сярпом тваім». Здаў першы том. Другі не выпускаю з рук, дапрацоўваю». Гэта размова ідзе пра другую кнігу, якая надрукавана, ці маеца на ўвазе той самы працяг рамана, які так і не пабачыў свету?**

— Тут хутчэй за ўсё размова ідзе пра другую, апублікаваную, кнігу. А працяг рамана, відаць, быў. Бо Валодзя так не перажываў бы, калі яго кватэру абакралі, пакуль ён адпачываў у Крыме. Жонка ўсё бедавала наконт нейкіх сярэбраных лыжак, яшчэ нечага, а ён ажно злаваўся: «Што там лыжкі! Яны ведалі, што красці. Білі пад самы дых...» Па ўсім відаць, перажываў за рукапіс трэці і чацвёртай кнігі.

— **А прама ён ні разу не гаварыў, што ў яго ляжыць гатовы працяг?**

— Прама не гаварыў. Ён, відаць, думаў, што мы і так пра ўсё здагадаемся. Мы ж увесь час яго «пілавалі»: чаму не працягваеш, чаму не заканчваеш раман? А ён толькі адмахваўся: «Думаеце, мне лёгка? Гэта ж трэба будзе адправіць людзей у сылку, на шыбеніцу, а яны ж — мае дзеці». Справа ў тым, што ў надрукаваных кнігах паўстання яшчэ няма. А Караткевіча найбольш палохала менавіта паўстанне. Ён не быў рэвалюцыянерам, які б клікаў на

барыкады. Ён, хутчэй, выступаў за эвалюцыйнае развіццё падзей. Лічыў, што народ павінен спакойна, мірна рабіць сваю справу.

А працяг быў напісаны, быў. Інакш ён не даваў бы Дубянецкаму, тагачаснаму дырэктару выдавецтва «Мастацкая літаратура», абяцанне, што «хутка мы зробім з вамі добрую справу».

— **Адам Воспіавіч, вы былі блізім сябрам Караткевіча. Раскажыце, калі ласка, якім ён быў у жыцці — у адносінах з сябрамі, з калегамі, сямейнікамі. Ходзяць розныя міфы: што ён нібыта мог за некалькі начэй напісаць цэлую аповесць; што характар меў няўрымслівы, імпульсіўны, гарачы; што мог надаўга выключыцца з творчай работы па прычыне вядомай слабасці...**

— Ну, вядома ж, перабольшванне наконт начной актыўнасці. Ён столькі ніколі не пісаў. Але пісаў сапраўды хутка і, як правіла, начыста, бо спачатку ўсё да дэталей прадумаў у галаве, а тады ўжо браўся за ручку. Чарнавікоў у яго не было.

Праўда і тое, што Караткевіч быў чалавек імпульсіўны. Але вельмі камунікабельны. Ён мог лёгка загаварыць з селянінам на вуліцы, з кандуктарам у трамваі, з архіепіскапам Антоніем, які жыў па суседстве. Вельмі проста і натуральна ўваходзіў у кантакт з самымі рознымі людзьмі. Што тычыцца «слабасці», то яна ў Валодзі была не большай і не меншай, чым у многіх нашых творцаў.

— **А як Уладзімір Сямёнавіч успрымаў крытыку ў друку?**

— Па-рознаму. Калі выйшаў фільм «Дзікае паляванне караля Стаха», я апублікаваў у «Ліме» рэцэнзію пад назвай «Яшчэ адзін добры сярэдні». Прыходжу да Валодзі і кажу: «Ты цяпер пачнеш мяне дубасіць ці пасля?» — «З-за чаго?» — «З-за рэцэнзіі». — «Ну чаму? Усё правільна. Я таксама лічу, што фільм атрымаўся сярэдні».

— **А што вызначыла ваш выбар прафесіі? Напэўна ж, бацькі хацелі, каб вы засталіся пры іх, узялі гаспадарку ў свае рукі?**

— Можна, і хацелі, але мне пра гэта ніколі прама не гаварылі. А свой выбар я зрабіў сам. У школе я шмат пісаў, друкаваўся ў розных газетах. Найчасцей у «Піянеры Беларусі». Першы вершык апублікаваў у раённай газеце яшчэ ў сёмым класе. Актыўна ўдзельнічаў у рабоце маладзечанскага, «ермаловіцкага» літаб'яднання. Але, як бачыце, паэтам не стаў. А вось журналістыка мне падабалася. Таму і паступіў на аддзяленне журналістыкі БДУ. Аднак журналістам я таксама не стаў. Адпрацаваўшы тры гады ў раёнцы, паступіў у аспірантуру і сур'ёзна заняўся кандыдацкай дысертацыяй. Смак даследчыцкай работы я адчуў яшчэ студэнтам. А крыху пазней канчаткова пераканаўся, што маё сапраўднае прызвание — навука. Чым і займаюся апошнія пяцьдзесяць гадоў.

— **Ведаю, што вы амаль тры дзесяцігоддзі працавалі ў Інстытуце літаратуры акадэміі навук. А пасля — нечакана для многіх — сьшлі з інстытута і ўзначалілі Нацыянальны навукова-асветніцкі цэнтр імя Ф.Скарыны. Як і чаму гэта адбылося?**

— Цэнтр быў створаны па рашэнні ЦК КПБ у рамках мерапрыемстваў, прысвечаных юбілею нашага славутага першадрукара. Спачатку цэнтр існаваў пры Інстытуце літаратуры, а пасля прыйшлі да высновы, што гэта павінна быць установа самастойная. З функцыямі колішняга Інбелкульту.

Узначаліць Скарынаўскі цэнтр даручылі мне. Напэўна таму, што я, па-першае, у нейкай меры займаўся даследаваннем аналагічнай праблематыкі і, па-другое, быў прэзідэнтам Міжнарод-

Фота: Харанні АСМЮЛЫ.

Калі прэтэнзіі былі абгрунтаваныя, слухныя і пераконвалі яго, то ён такую крытыку прымаў. А калі нагародзяць абы-чаго, то тут яго чэрці бралі. Ведаеце, пра Караткевіча і як чалавека, і як мастака можна расказаць бясконца. Падсумоўваючы, хачу зазначыць адно: беларуская літаратура ў цяго асобе дасягнула еўрапейскага ўзроўню, і цяпер мы павінны, абавязаны вытрымліваць гэты ўзровень.

ШЧАСЦЕ ЯК ПРАЦЭС

— **Адам Воспіавіч, адкуль вы родам? Хто былі вашы бацькі? Якім было ваша дзяцінства, школьныя гады?**

— Нарадзіўся я на Астравеччыне, у вёсцы Расолы. Бацькі мае — астраўчанскія сяляне. Праўда, можа, крыху і не зусім звычайныя, бо бацькавы продкі былі літоўцы. А маці — з суседняй вёскі Задворнікі, з крыху багацейшай сям'і, з беларусаў. Акрамя беларускай мовы, іншай і не ведала. Цікава, што бацькі маіх бацькоў згоды на іх шлюб не далі, і таму маладыя закаханыя ўцяклі ў Пецярбург і там пабраліся.

Падчас Першай сусветнай вайны бацька, салдат царскай арміі, трапіў у нямецкі палон. Апынуўся ажно ў Баварыі, працаваў чарнарабочым у каталіцкім кляштары. З палону ўцёк, дадому вяртаўся пехатой — ноччу ішоў, а днём хаваўся. Пабачыўшы свет, спазнаўшы нямецкі парадак, ён пасля вяртання ўжо крыху інакш глядзеў на гаспадарку — больш рацыяналістычна. Любіў дысцыпліну, культуру. За што ледзь не паплаціўся. Каб выканаць супрацьпажарныя патрабаванні брата-суседа, мусіў накрывіць сваю хату бляхам. А потым яго за гэта хацелі раскулачыць. Уратавала тое, што бацька ледзь не першым уступіў у калгас.

Сям'я наша была невялікая. Дзяцей нараджалася многа, але яны адно за адным паміралі. Засталіся толькі мая старэйшая сястра і я.

най асацыяцыі беларусістаў, якая мела сваіх людзей, добраахвотных нашых прапагандыстаў у 23 замежных краінах.

Пасля таго, як усе арганізацыйныя праблемы былі вырашаны, паўстала пытанне: а хто нас будзе фінансаваць? Я даводзіў, што навукова-асветніцкі цэнтр, галоўнай задачай якога з'яўляецца прапаганда беларускай культуры за мяжой, павінен быць пры ўрадзе рэспублікі, як гэта зроблена ў іншых краінах. Гэта надасць установе вагу, значнасць, пашырыць яе магчымасці. Аднак у Савеце Міністраў не пагадзіліся і далучылі нас да Міністэрства адукацыі. Хоць мы былі там не зусім дарэчы. Больш лагічна было б прыпісаць нас да Міністэрства культуры альбо Міністэрства замежных спраў.

— **Тым не менш на працягу амаль дзесяці гадоў вы праводзілі актыўную і плённую работу з беларускімі дыяспарамі замежна, дзейсна, мэтанакіравана займаліся пытаннямі рэстытуцыі нацыянальнай спадчыны, якая апынулася за межамі Беларусі. І раптам новая нечаканасць — вашых выхадцаў з пасады дырэктара і ўвогуле закрыццё цэнтра. Але вы і на новых сваіх пасадах не пакінулі займацца пытаннямі дыяспар і рэстытуцыі.**

— Займацца то я займаюся, але далёка не ў той меры, у якой хацелася б. З-за фінансавых цяжкасцяў спынілася выданне штомесячнага бюлетэня «Кантакты і дыялогі». Вялікі перапынак зроблены ў выпуску серыйнага зборніка «Вяртанне». Фактычна спыніў сваё існаванне бюлетэнь «Беларусіка — Albaruthenica». А тое, што робіцца, робіцца на грамадскіх пачатках, на голым энтузіязме былых супрацоўнікаў цэнтра.

— **Відаць, дзеля ідэі ішла праца над энцыклапедыяй знакамітых беларусаў, якія воляю лёсу апынуліся за мяжой?**

— Вы маеце на ўвазе энцыклапедычны даведнік «Беларусы і ўраджэнцы Беларусі ў па-

межных краінах»? У фактычна новае выданне дададзена яшчэ амаль тысяча персаналій.

— **Адам Воспіавіч, як вы ставіцеся да кампрамісаў. Кампраміс і беспрынцыпнасць — гэта розныя паняцці?**

— Розныя. Беспрынцыпнасць — гэта нежаданне адстойваць свой пункт гледжання. А кампраміс? Ён дыктуецца рэальным жыццём. Ёсць вельмі добрая французская прымаўка: усе спрэчкі сканчаліся б вельмі хутка, калі б памыляўся толькі адзін бок. Без кампрамісаў абысціся немагчыма. Возьмем, напрыклад, кнігу «Нашаму добраму расудству — тысяча гадоў», якую мы рыхтавалі разам з літоўскімі калегамі. Калі б мы не паразумеліся, не пайшлі адно аднаму насустрач, то кніга магла б і не выйсці. Таму заўсёды трэба шукаць разумнае, ўзаемапрыёмальнае рашэнне.

— **Апошнім часам шмат спрэчак вядзецца наконт таго, ці можна ставіць знак роўнасці паміж інтэлігентам і інтэлектуалам. На Захадзе, як вы ведаеце, наогул не існуе паняцця інтэлігент. А ў нашым грамадстве, на ваш погляд, ёсць інтэлігентнасць? І калі ёсць, то што гэта такое?**

— Ну, мусіць, перш за ўсё разуменне, што ты на гэтым свеце не адзін, што акрамя цябе ёсць яшчэ іншыя людзі. Інтэлігент і інтэлектуал — паняцці ўсё ж розныя. І яны не абавязкова павінны супадаць. Мой дзець, селянін, а потым калгаснік Кароль Вішнеўскі, быў са шляхты. І паводзіў сябе як сапраўдны інтэлігент, хоць быў амаль непісьменны, умеў толькі распісацца. Дык вось інтэлігентнасць — гэта пастаяннае адчуванне, што побач з табою такія ж, як ты, і ты павінен адносіцца да іх гэтак жа, як бы ты хацеў, каб яны адносіліся да цябе. А гэта, паверце, вельмі няпроста.

— **Вы па натуре хто — песіміст ці аптыміст, вясёлы ці хмуры, добры ці жорсткі?**

— Гэта залежыць ад абставін. Жыццё ідзе, як гаварыў калісьці Караткевіч, палосамі. Выпадае то чорная паласа — і тады ўсё здаецца кепскім, нямілым, то светлая — і тады навакольнае свет успрымаецца таксама светла, радасна. Пры ўсім пры тым я ўсё ж больш аптыміст, чым песіміст, і хутчэй за ўсё вясёлы, чым хмуры. А калі часам бываю змрочны, то гэта рэакцыя на хамства. Я арганічна, як і калісьці мой бацька, не пераношу мат. Ну і лісліваць таксама.

— **Ці можаце вы сфармуляваць, што такое шчасце?**

— Шчасце?.. Гэта, відаць, задавальненне ад таго, што робіш. Хаця, вядома, поўнага шчасця не бывае. Гэта працэс. Але адчуваць, што ты да гэтага стану ўсё бліжэй і бліжэй — гэта вельмі добра.

— **Вы верыце ў каханне з першага погляду?**

— Веру.

— **А ў вечнае каханне?**

— Вечнае каханне... Калі гэта разумець як секс, то ён вечным не можа быць. Калі маецца на ўвазе пачуццё, то каханне павінна перарасці ва ўзаемную павагу, глыбокае ўзаема-разуменне.

— **Вашы адносіны да музыкі — мінулае, сучаснае...**

— Да класічнай — захопленыя. У свой час я браў абанемента на канцэрты ў філармоніі. Цяпер, сорамна прызнацца, рэдка там бываю. Тое ж самае з кіно, тэатрам. Няма часу. У пастаянным цэйтноце.

— **Ці любіце вы песні? Самі спяваеце?**

— Не, сам не спяваю. Хаця быў у маім жыцці адзін кур'ёзны выпадак. Калі я вучыўся ў школе, у суседнім калгасе імя Сталіна стварылі хор. І вось дзеля масавасці туды ўключылі і мяне. Пасля кіраваць хорам прыслалі са Смаргоні прафесіянала, заслужанага дзеяча культуры Аляксандра Дзяргугу. Ён стаў правяраць, хто на што здатны. Паслухаўшы мяне, ён дужа здзівіўся: «Хто вас, мой даражэнькі, уключыў?»

З таго часу я больш не рызыкую спяваць. Але дужа люблю слухаць, як спяваюць іншыя. Асабліва калі спяваюць народныя песні. Як жа хораша ўмеў іх выконваць Валодзя Караткевіч! І голас у яго быў прыгожы.

— **Ваш любімы занятак, акрамя літаратуры...**

— Калісьці я калекцыянаваў паштоўкі, маркі, звязаныя з літаратурай. Працягваю рабіць гэта трохі і цяпер, але ўжо без асаблівага імпаду і сістэмы. Маркі давалася прадаць — адзін час востра патрэбны былі грошы на лячэнне жонкі. А паштоўкі перадаў вядомаму калекцыянеру Ліхадзедаву — там яны не прападуць. Калісьці захапляўся фатаграфіяй. Любіў вудзіць рыбу, лавіў стронгу ў нашай Лошы. Люблю збіраць грыбы.

— **У вас многа сяброў?**

— На жаль, кола сяброў звужаецца. Сяброўства — штука няпростая. Яно, хутчэй, бывае сярод роўных, аднадумцаў. Але гэта не значыць, што мой сябра павінен думаць гэтак, як я. Важна, каб ён разумее, пра што я гавару, а я разумее, пра што гаворыць ён.

— **І на заканчэнне — вечнае, біблейскае пытанне: у чым, на вашу думку, сэнс жыцця?**

— Сэнс у тым, каб пра жыццё яго годна, у адпаведнасці з народнай, хрысціянскай мараллю. Разам з тым чалавеку трэба даваць права і на памылку. Чаму? Таму што ўсяго прадбачыць немагчыма. Хаця, калі б у мяне цяпер запыталіся, ці выбраў бы я нейкі іншы жыццёвы шлях, то я адказаў бы: увогуле пайшоў бы тым жа шляхам. Толькі ўжо больш, чым у маладосці, цаніў бы час. Бо жыццё — найкаштоўнейшы Боскі дар, і марнаваць яго на пустое — недаравальная, злачынная раскоша.

Гутарку вёў Зіновій ПРЫГОДЗІЧ.